

Asocialita a antisocialita mladých lidí: seminář sekce sociální patologie Masarykovy české sociologické společnosti

Zátoň u Českého Krumlova 5.-7. dubna 2000

Sekce sociální patologie Masarykovy české sociologické společnosti v návaznosti na semináře v Kašperských Horách (13.-15. 5. 1988) a v Zátoni u Českého Krumlova (22.-24. 4. 1999) uskutečnila opět v již uvedené Zátoni seminář *Asocialita a antisocialita mladých lidí* ve dnech 5.-7. dubna 2000.

Po uvítání účastníků a zahájení semináře předsedou sekce K. Večerkou se počal ihned naplňovat vlastní vědecký obsah konference, kde jednotlivá sdělení byla rozčleněna do devíti návazných bloků.

V úvodním referátu *J. Buriánek* z Filozofické fakulty UK *Kriminogenní postoje a relativní sociální deprivace – porovnání dospělých a mládeže* referoval o části výsledků již provedeného grantu Ministerstva vnitra ČR, orientovanou na bezpečnostní rizika (cca 1 300 respondentů vybraných kvótním výběrem ve věku nad 15 let). Autor si vytvořil specifické pojmové instrumentarium (např. „normativita“ = postoj k normám, „kompliance“ = dodržování zákonů, „concern“ = zneklidnění apod.). Zjistil řadu zajímavých výsledků: (1) mládež je méně kompliantní, více porušuje normy, méně hlásí delikty policii, neboť jí nedůvěřuje, dále se mladí jedinci častěji účastní etnických konfliktů; (2) s rostoucím věkem se zvyšují obavy, zneklidnění z kriminality majetkové i násilné, současně roste *punitivita* těchto starších subjektů; důvěra v policii je vyšší, podobně spolupráce s ní; (3) nejvíce obav, zneklidnění bylo zjištěno u nejstarší skupiny populace.

Další přednášející *M. Cejp* z Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále IKSP) referoval ve svém příspěvku *Kriminogenní faktory v životě společnosti* ze široce založeného výzkumu, ve kterém bylo vytipováno cca 150 zkoumaných faktorů. Zdůraznil vysokou dynamiku faktorů, kdy se neustále nové faktory objevují, kdežto jiné zanikají. Z řady dalších zajímavých poznatků uvedl např. skutečnost, že naši nezaměstnaní jsou – na rozdíl od jiných evropských zemí – nezajímaví pro organizovaný zločin. Za varující dále pokládáme výzkum-

ně potvrzené zjištění, že „médiá glorifikují násilí“.

M. Kincl z Pedagogické fakulty Hradec Králové (*Asocialita jako způsob života*) se ve svém sdělení věnoval sociologii životního způsobu. Informoval o zajímavém průzkumu zaměřeném na způsob života „nečeských“ komunit. Tazatelé byli jeho studenti – pedagogickým záměrem bylo mj. naučit je klást nepřijemné otázky – a zjistil, že v některých komunitách našich Vietnamců, Romů, podnikatelů-„tržních komsomolců“ a bezdomovců funguje asociální jednání skutečně jako normální způsob života. Upozornil, že dalším zjištěním bylo, že naše média působí jako vzor předkládaných jednání.

M. Večeřa z Právnické fakulty Masarykovy Univerzity, dále PF MU (*Právo versus asociální a antisociální chování v postmoderní situaci*) akcentoval ve svém sdělení řadu oprávněných apologetických právních koncepcí, kdy sice právo je v postmoderní situaci relativizováno a uplatňuje se zpravidla pluralita názorů a hodnot, roste „pluralita světa“ i „neurčitý prostor světa“, včetně partikularizace norm a jejich fragmentarizace, nicméně právo je integrující silou. Pojímá asociální chování jako sociálně lhostejné; rozhodně odmítá myšlenku, že by právo mohlo substituovat sféru morální a souhlasí v podstatě s Tacitovým názorem, že „v nejzkaženějším státě je nejvíce zákonů“.

Původní název svého sdělení (*Asocialita a antisocialita mladých lidí a formování postojů k právu*) změnila *K. Kuhnová* (PF MU) v poněkud enigmatické označení (*Spatální období lidského života*). „Spatální“ koncipuje autorka jako vážící se k mezidobí 16-22 let a soudí, že naše právně politická koncepce orientovaná na mládež se jen vzdáleně blíží např. sofistikovanému švýcarskému paradigmatu politiky pro mládež, vyjádřené v pojmech integrace vedoucí k dialogu a odtud do „participace“. Autorka doporučuje poučit se z informačních sítí členských států Evropské unie.

Sociální anomie jako důsledek asociálního a antisociálního chování se stala předmětem badatelského zájmu *M. Urbanové* (PF MU). V souladu s literaturou (Merton) vymezila sociální anomii jako typ „únikového chování“, která v naší společnosti vede k asocialitě a antisocialitě. Jedním z jejich negativních dů-

sledků je nejen vznik rasismu v Čechách, ale i „posedlost“ naší mládeže konzumenstvím západu (Říčan) apod. Dle průzkumu zapojování mládeže do naší společnosti konstatovala přednášející vcelku pozitivní fakt (výsledky z února 2000) – mírně ustupujícího pesimismu respondentů ve vztahu ke společenským poměrům.

V dalším bloku referátů přednesl *P. Hungr* z PF MU zajímavé sdělení pod názvem *Poznámky k podnikatelským aktivitám mladých lidí*. Podle výzkumu STEMu orientovaného na mladé lidi ve věkovém období 18-28 let, rozdělil jejich podnikání na: (1) „legální“, kdy mladí, vzdělaní jedinci podnikají převážně v oblasti financí, obchodu, nemanuálních služeb, autodopravy, showbusinessu; jsou to často majitelé společností s r. o. nebo živnostníci. Mají výrazný sklon k sociální konformitě a jsou motivováni hlavně vyniknutím v oboru a dosažením luxusu. Bývá u nich problém se založením rodiny, které plánují na pozdější dobu a mnohdy preferují párové, bezdětné spojení („konkubinát“). Nedopouštějí se zásadně žádného antisociálního jednání, i když jejich odkládání sňatku a založení vlastní rodiny (děti do 29 let) může mít i určité aspekty asociality; (2) „pololegální“, kdy sice podnikají na legálním základě (např. živnostenský list apod.), ale „berou jen příjemné ze zákona, co se jim nehodí nikoli“. Mají zpravidla dost majetku, trpí určitým velikášstvím a chtějí získat moc a uznání (např. za umožnění vstupu do obecního zastupitelstva apod. nabízejí finanční odměnu apod.); (3) „nelegální“, kde je profesí vlastní trestná činnost: těchto jedinců je mnoho a je u nich maximální míra kriminální latence. Často jde o skupinovou trestnou činnost (převážně se jedná o muže, akcentovány jsou principy vůdcovství, kriminální solidarity, zásadní orientace na zisk, omezenost cílových ambicí, flexibilita aktivit apod.). Jde převážně o marginální jedince s kolektivním způsobem života (např. mladí příslušníci minoritních etnických skupin). Tito jedinci jsou většinou elegantně oblečení, navenek vystupují jako „slušňáci“, ale postrádají zpravidla zcela respekt k právu (převládá u nich cynismus, zneužívání získané důvěry a orientace na ryze materiální hodnoty).

J. Drlik ve svém referátu *Tramping mládeže jako kritika konzumní společnosti* označil za asociální a antisociální přímo konzumní

společnost a navrhl jako adekvátní antidotum právě tramping mládeže (dosud je angažováno cca 11 % mládeže). Uvedl, že právě díky těmto sdružením mladých lidí máme např. 5x více hudebních skupin než v USA. Tito jedinci šetří též přírodu, odmítají užívání aut apod.

Z. Bednářová z centra Akorus informovala o vzniku zařízení v Praze 9, které vzniklo v roce 1998 jako nestátní subjekt poskytující víceúrovňový systém pomoci: (1) pomoc v krizi, ubytování 3-5 dnů; (2) ambulantní; (3) ubytování + pobytový program, který zahrnuje nabídku např. psychologické pomoci, terapeutických komunit; (4) pořádání seminářů pro pracovníky podobných zařízení, osvětová činnost apod. Centrum poskytuje pomoc ohroženým ženám a dětem a od jeho založení jim prošlo 73 žen a 48 dětí. Průměrná doba pobytu činila čtyři a půl měsíce.

Radka Macháčková z IKSP informovala v příspěvku *Exkurs do projektů zabývajících se pomocí obětem domácího násilí a obchodu se ženami v SRN* o projektech zabývajících se pomocí obětem domácího násilí a obchodu se ženami v SRN tak, jak se s nimi seznámila na odborné stáži v Berlíně. Uvedla, že v SRN je této problematice věnována poměrně velká pozornost, zejména ze strany nestátních organizací. Referát obsahoval popis činnosti neziskových organizací, které se na území Berlína a Hamburku zabývají poskytováním psychosociální pomoci ženám-obětem domácího násilí a obchodu se ženami, a organizace mužů, která se zabývá pomocí mužům-násilníkům. U každé organizace byla uvedena konkrétní forma poskytované pomoci, způsob financování, dosažené úspěchy, případné počty klientů.

Hana Malinová (sdružení Rozkoš bez rizika) hovořila o své cestě do Zimbabwe. Obyvatelé tohoto chudého afrického státu jsou silně postiženi chorobou AIDS. Důsledkem je vymírání střední generace, děti bez rodičů a děti nakažené virem HIV. Tato situace vážně narušuje celou společnost a její sociálně demografickou strukturu. Prevence rizikového chování vedoucího k epidemii zmíněné choroby je vzhledem k sexuálnímu zvyklostem obyvatel Zimbabwe velmi problematická.

V příspěvku *Asocialita a antisocialita společnosti a mládeže* *P. Sak* (Policejní akademie ČR) upozornil na nutnost nejen chránit

společnost před kriminalitou mládeže – např. snížením věku trestní odpovědnosti – ale i mládež před společností, která nadměrně propaguje alkohol, nikotin, hrací automaty, disko-téky apod. Uvedl výsledky výzkumu názorů dvou set policistů a dvou set studentů PA ČR o pronikání mafie do různých našich institucí. Je nesporně zajímavé i varovné, že cca 75 % respondentů soudí, že mafie u nás již pronikla do médií, do státní správy, do některých bank (např. banka Bohemia apod.).

J. Semrád (PA ČR) ve svém příspěvku *Asocialita a antisocialita mládeže a výchova* zdůraznil mimo jiné to, že v naší situaci je sice věnováno mnoho péče preventivnímu úsilí, ale že je – v rámci prevence – relativně menší orientace na prevenci primární, jež mu splývá s výchovou. Přílišná individualizace postmodernismu má negativní účinky, pokud odmítá výchovu jako „násilí“; rodina často redukuje výchovu pouze na péči a vyhýbá se složitějším problémům, aby se děti nepostavily proti rodičům. Škola ovšem tím, že poskytuje spíše re-produkční vzdělání (tj. mnoho materiálních poznatků, ale minimum hodnotových soudů apod.) nedostatečně vychovává. Celkově ovšem opadáva zájem o vzdělání, situaci zhoršuje i množství povrchných poznatků z televize a nadměrného užívání PC (včetně her apod.). Ve škole je deformován cíl výchovy, pokud dochází pouze k hromadění poznatků a nikoli k rozvoji osobnosti.

Další blok přednášek byl věnován informaci o rozsáhlém empirickém výzkumu nazvaném *Sociálně patologické jevy u dětí*, který byl v letech 1998-1999 realizován ve spolupráci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále IKSP) a odboru prevence kriminality Ministerstva vnitra ČR. Blok uvedl vedoucí výzkumu *Kazimír Večerka*. (IKSP). Celý výzkum byl koncipován do dvou vzájemně propojených částí: extenzivní, jejímž hlavním cílem bylo zmapovat situaci dětí umístěných z důvodu poruch chování do ústavní nebo ochranné výchovy a část intenzivní, zkoumající typické, statistickými postupy vybrané, jedince do hloubky.

K vývoji etiologických koncepcí v oblasti prekriminality referoval J. Neumann. Po stručném historickém úvodu do problematiky vědeckého zkoumání prekriminality nedospělci

(dětí) diskutoval směry převážně biologických, psychologických, sociologických kriminogenetických teorií, vedle směru multifaktorových kriminogenetických koncepcí.

Referující poukázal na působení řady rozdílné efektivních faktorů, jež se podílejí na kriminogenezi jedince, pojaté jako bio-psycho-sociální systém lidské osobnosti. Tito činitelé negativně působí na socializaci (resp. socializační proces) zvláště nedospělého subjektu. Hovoříme o třech typech poruchové socializace (socializace „defektní“, „deviantní“ a „smíšené“), která vytváří sociálně rizikovou osobnost, jež v kritickém věku nedospělce, resp. mladistvého jedince reaguje na frustrující životní události častým sociálním selháním a mnohdy takový jedinec nastupuje kriminální kariéru. Komplexní týmový přístup k pečlivé formulaci diagnózy hlavních rizikových maligních faktorů deformujících socializační proces je *conditio sine qua non* vytvoření nutných předpokladů a adekvátní volby resocializačních agens psychoterapeutické, socioterapeutické, medicínské, nápravně pedagogické, „smíšené“ apod. povahy.

Martin Žárský (MV ČR) přednesl pod názvem *Podíl dětí na jinak trestné činnosti – statistický rozbor* referát věnovaný dynamice, struktuře a regionálnímu rozložení jinak trestné činnosti dětí do 15 let. Uvedl mj., že vývoj kriminality dětí je po roce 1989 v rámci celkové vývoje kriminality jednou z nejdynamičtějších oblastí. Těžiště dětské prekriminality spočívá v majetkové delikvenci, zejména se děti často dopouštějí krádeží věcí z automobilů. Z hlediska územního rozložení jsou dětskou delikvencí nejzatíženějšími regiony severočeský kraj, překvapivě kraj jihočeský a okresy severovýchodní Moravy.

Simona Diblíková (IKSP) ve svém příspěvku *Děti, právo, ústavní a ochranná výchova* podala přehled příslušných opatření v tuzemském právu, jejichž cílem je ochrana oprávněných zájmů dítěte. Pozornost věnovala zejména institutům ústavní výchovy (§ 46 zák. o rodině) a ochranné výchovy (§§ 84-86 tr. zák.). Tato opatření byla ukládána dětem, které se staly objektem referovaného výzkumu. Informovala posluchače rovněž o některých nově přijatých zákonech souvisejících se zkoumanou

problematikou (o sociálněprávní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., 360/1999 Sb. atd.)

Jakub Holas (IKSP) přednesl v příspěvku *Poznatky a závěry z empirického výzkumu – dotazníkové šetření* vybraná zjištění z extenzivní části uvedeného výzkumu. Informoval přítomné o výsledcích statistického zpracování údajů o 464 jedincích (z toho 69 % chlapců a 31 % dívek) umístěných v roce 1999 v některém z ústavních výchovných zařízení na území České republiky. Uvedl základní charakteristiky týkající se jejich psychologicko-sociálních charakteristik, rodinného zázemí, scholarity a sociálně patologických jevů a predelikvence.

Konstatoval, že rodiny dětí, které se dostávají do ústavní péče jsou často neúplné či doplněné, sociálně slabší. Rodiče těchto dětí mají velmi nízkou kvalifikaci a tomu odpovídající pracovní zařazení, velmi často jsou nezaměstnaní. Děti mají problémy ve škole s učením i chováním, téměř polovina dětí navštěvuje zvláštní školu. Většina sledovaných dětí se dopouští záškoláctví, majetkových deliktů, děti jsou zvýšeně agresivní, huře ovlivnitelné, řada z nich experimentuje s návykovými látkami atd. Resocializační prognóza je u velké části těchto dětí spíše pesimistická.

Markéta Štěchová (IKSP) navázala referátem (*Poznatky a závěry z empirického výzkumu – kasuistiky*) informujícím o výsledcích tzv. intenzivní části výzkumu. Uvedla, že na základě provedené klastrové analýzy bylo identifikováno pět skupin predelikventních jedinců, kteří se vzájemně od sebe odlišovali zejména stupněm napadení sociálně patologickými jevy, ale i některými dalšími charakteristikami vztahujícími se zejména k rodinnému zázemí zkoumaných dětí. Jednalo se zejména o stupeň funkční a strukturální dezorganizace rodinného zázemí, stupeň napadení rodiny sociálně patologickými jevy, etnicitu a průměrný věk dětí. Zjištěné rozdíly mezi jednotlivými klastry měly v rámci zkoumané problematiky pouze relativní platnost, neboť většina zmiňovaných negativních jevů jde napříč jednotlivými klastry – tato metoda spíše jemněji rozlišila obecně konstatovaná tvrzení o problémových dětech tak, aby bylo možno na jejich rodiny i děti samotné působit cíleněji a efektivněji.

Problematikou drog se zabývala *M. Řezníčková* z OÚ Praha 13 (*Drogy u mládeže a*

související sociálně patologické jevy). Upozornila na řadu paradoxních jevů v této oblasti, kdy: (1) celé lokality berou drogy a kdo nebere, má problémy; (2) zdravotnická zařízení berou jen motivované jedince, nikoliv subjekty s ochrannou výchovou apod.; (3) v koncepci instituce Drop In „nechat toxikomana z řad mládeže (tj. nedospělce, mladistvého) padnout až na dno“ je problematické, neboť pokud by skutečně šlo o event. radu „vyhodte ho z domova!“, je třeba zvážit i to, že do 18 let jsou rodiče za tyto své děti odpovědní; (4) takřka všichni skuteční toxikomaničtí jedinci obého pohlaví buďto kradou (v Delvitě, Tescu a jiných supermarketech), nebo se prostituuji bez ohledu na vlastní věkové parametry; (5) dosavadní zkušenosti stran marihuany vedou u nedospělců (dětí) většinou k zvyšování počtu vykouřených jointů, na 8-10, a dle empirie přecházejí tito jedinci na „tvrdé drogy“, které mají – na trhu – k dispozici.

O zajímavém průzkumu na České zemědělské univerzitě (ČZU) účastníky konference informovala *V. Majerová* (*Názory a postoje studentů ČZU k asociálním jevům současné společnosti*). Protože šlo o studenty III.-IV. ročníku, byl dosti překvapující výsledek, že jen 5 % respondentů tolerovalo drogy a že mezi nejméně sympatické skupiny se vedle teroristů ocitli i svědkové Jehovovi, komunisté, skinheadi a překvapivě revizoři dopravních prostředků. Na špičce prestiže se ocitli lékaři, poslanci a politici; HIV pozitivní se umístili ve středu žebříčku.

J. Zapletal z PA ČR (*Strach ze zločinu a jeho některé souvislosti*) předložil různé aspekty tohoto fenoménu a nabídl k vysvětlení strachu ze zločinu tři modely („viktimitační“, dále model „morální paniky“ – na niž se mnohdy podílí masová média – a konečně model „kvality života v důsledku rozvráceného sociálního klimatu“). Uvedl řadu zajímavých symptomů devastace sociálního prostředí (např. rozbitá okna, rozpadlé domy, sprejované omítky apod.); naopak pořádková „čistka“ v newyorském metru vedla ke zřetelnému snížení tamní kriminality. K podobným kladným výsledkům vedla i přítomnost policie na městských prostranstvích, i důsledné udržování čistoty a pořádku ve městě apod.

Alexandr Svoboda (MV ČR) hovořil v závěru semináře na téma *Občanský étos a jeho sdělitelnost*. Občanským étosem autor chápe občanské ctnosti všeobecně a dále schopnost a ochotu jedince pracovat pro celistvost společnosti. Rozvíjení občanského étosu by mělo podporovat kohezi společnosti. Cílem autorova příspěvku bylo spíše vyvolat diskusi na toto téma. Z diskuse vyplynulo, že určité záležitosti není možno nadiktovat „shora“, že úkolem státu je spíše podporovat rozvoj občanské společnosti.

Seminář umožnil setkání řady odborníků z oblasti společenských věd, čímž přispěl k vytváření komplexnějšího pohledu na asociální a antisociální mladých lidí. Přítomní dospěli k závěru, že vzhledem k multifaktoriálnímu charakteru sledovaného jevu by se měla již při jeho diagnostice uplatňovat skupinová

týmová spolupráce specialistů, kteří by po pečlivé exploraci nedospělců, jejich orientačních rodných a prostředí školy (včetně vrstevníků) vytvořili mnohohrstevnou víceosou diagnózu, která je výchozím předpokladem pro navržení volby terapeutických agens psychoterapeutické, socioterapeutické, nápravně výchovné i legislativní povahy. V tomto směru by mělo dojít k dalším proškolení pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany. Resocializační proces dětí s poruchami chování by měl být průběžně dlouhodobě sledován a event. korigován. Do průběhu resocializačního procesu by měly vstupovat vedle – k tomu příslušných orgánů – rovněž prosociálně orientované organizace zaměřené např. na adekvátní využívání volného času mládeže.

Markéta Štěchová, Jan Neumann

Sociological Review

2

CONTENTS

ARTICLES

Parusniková, Z.: Bio-Power and Healthism 131

Mareš, P.: Failure of Social Policy: Non-take-up of Social Security as a Problem
of Social Cognisance 143

OVERVIEW ESSAY

Lux, M.: Social Housing in the Czech Republic in a Comparative Context 157

FROM SOCIOLOGICAL SURVEYS

Sirovátka, T.: Welfare Benefits Recipients: on a "Social Springboard" or at the
Dead End? 181

FROM THE HISTORY OF SOCIOLOGICAL SURVEYS

Jeřábek, H.: Panel Analysis – Method and Results of the Research "The
People's Choice" 201

STUDENTS' WRITINGS

Kolomazník, T.: Comments on Some Social Aspects and Advancements in
Conception of the Post-Industrial and Information Society 221

REVIEWS 233

NEWS AND INFORMATION 249